

Buda Ferenc

Derű-ború

Tűnődések fehérről-feketéről VI.

Sok ember (talán a legtöbb?) okkal-ok nélkül retteg az ízeltlábúak bizonyos fajtáitól, mint például a pókok, méhek, darazsak, hangyák, azaz olyanok, amelyek csíp(het)nek, mar(hat)nak, szúr(hat)nak. (A legyekről, továbbá a szúnyogokról, bolhákról meg a többi vérszívóról itt most nem ejtek szót: az irántuk való ellenérzéseinknek más a háttere s a megnyilvánulása is.)

Pókoktól, darazsaktól, hangyáktól én nem félek, nem irtózom s nem is idegenkedem. (Egy hajdani pók barátomról néhány éve már beszámoltam: ő volt az, akire egy nyári reggel a kispárnámon találtam rá, közvetlenül az arcom mellett, s akit aztán néhány napig afféle házi kedvencként tartottam egy üvegben, mígnem a rabságra ráunván faképnél hagyott.)

Ha a hozzátartozóim nem ijedeznének annyira tőlük, lehet, hogy darazsat is tartanék egy ideig. (No, meg lehet a véleménye rólam annak, aki ezt olvassa...) Nyaranta persze nem kell tartani őket: jönnek hivatlanul is, főként étkezések alkalmával. Felületes benyomásokból vagy hallomásokból fakadó előítélet az, hogy csak gyümölcsökre vagy édességekre járnak! Nos, ilyenkor mi a teendő? Nem szabad pánikba esni: az oktalan (ráadásul eredménytelen) csapkodás csak felingerli őket, s ilyenkor félelmükben vagy dühükben hajlamosabbak rá, hogy támadásba lendüljenek. Általában csak egy vagy kettő ajánlkozik, hogy csatlakozzék az asztaltársasághoz, s ily kevés számú s ily apró méretű hivatlan vendég nem okozhat nagy gondot még ínség esetén sem: az étel csekély hulladékából is hamar megelégedülnek. (Azért, ha lehet, ne egy tányérból együnk velük...)

Feleségemmel a minap kinn ebédelünk a teraszon. A csontostányéron összegyűlt csirkecsontok felett hamarosan megjelenik egy darázs: az a jól ismert, sárga-fekete, keresztben csíkos potrohú, közönséges darázs. Halkan dongva-zümmögve, óvatosan, aprózó körökben közelíti meg a tányérkát a levegőből, jobbról is, balról is szemügyre veszi a zsákmányt, majd továbbra is vigyázva, de szemlátomást mohó étvággyal leszáll az egyik nyakcsigolyacsontra, szájszervével megragad rajta egy gyufafejnyi ott maradt kis húscsacatot, eltökélt, célratörő mozdulatokkal lefejt a csontról, majd a szájába – kis híján azt írtam ide: a foga közé – szorítva félrehúzódik vele az asztalon (no, nem messzire, mindössze talán egy kis arasznyira), s a szemünk láttára mohón fogyasztani kezdi. Meg is eszi azonomód az egészet. S aztán elrepül. „Fehérjehiánya lehet valószínűleg”, jegyzem

meg. S eszembe jut: valamikor rég, talán még az ötvenes évek elején hallottam méhészekről: télvíz idején ők is adnak főtt tyúkhúst a méheiknek. Ami számomra feltűnő volt: mindenféle alaki, rendszertani s – ha lehet így mondani – evolúciós különbség ellenére a darázs e mozgulatsora, egész viselkedése arra emlékeztetett, mint amikor egy kutya vagy farkas a megkaparintott, de egy falásra le nem nyelhető konccal félrevonul biztonságosabb távolba a többiektől – vagy egyszerűen csak az érdeklődés középpontjából.

Hasonló viselkedést néhány hete egy kis gerinces lény jóvoltából is megfigyelhettem. Jó idő lévén, kinn ülök az udvaron, egy kicsi széken, előttem kicsi asztal a papírjaimmel s ceruzáimmal. Dolgozom. A nap túljár a delelőn, sugarai a ház oldalát s a mellette lévő betonjárdát hevítik, s anélkül, hogy szándékosan arra tekintenék, szemem sarkából – az ún. periférikus látás: a ragadozók s a zsákmány céljára kiszemeltek segítőtje révén – valami aprócska test mozgására figyelek fel. Jobban odanézek, hát egy kis növendék ürge gyíkfőka futkároz a fal tövéből s a járda hasadécai közül sűrűn kisarjadt fű között. Feltápászkodva óvatosan megközelítem, lassan leguggolok, majd térdre s tenyeremre ereszkedve nézem, mit csinál. Hát vadászgat: épp rajzanak a dupla mákszemnél alig nagyobb fáraóhangyák, s őkelme – orra hegyétől a farkincája hegyéig kb. 4,5 centiméter – épp a szárnyas hímeket selejtezi közülük. Hirtelen rohammal odaszalad a kiszemelt példányhoz, biztos mozgulattal szájába kapja, majd sarkon fordulva (a méretek elégtelen volta miatt nem figyelhettem meg, valóban van-e sarka neki) sietve félrevonul, állkapcsa szorgos működtetésével szétdarabolja, majd legyűri a torkán. Az elejtett zsákmány egy-egy parányi darabja lepottyan mellé a földre, ezek javát gondosan felcsipegeti; az áttetsző, hártás hangyaszárnnyak azonban ott maradnak. Aztán kezdi előlről. Pontosabban: folytatja. Négy-öt perc alatt legalább egy tucatnyi hangyát zsákmányolt s fogyasztott el. Lehet, hogy csupán a képzeletem láttatta velem – szemem élessége ugyanis már hagy némi kívánnivalót maga után –, de amikor felcihelődtem mellőle a földről, mintha a hasa is valamelyest domborúbb lett volna, mint annak előtte. Időnként óvatos, ám amúgy közömbös tekintetet vetett rám, de nem zavartatta magát sem a jelenlétemmel, sem a távozással. Farkincája hegyes és vékony, mint a tű, picinyke lábai úgyszintén tűnyi vékonyak. Belegondoltam: ha izommal, inakkal kibélelve, bőrrel s kötőszövettel borítva ilyen véznácskák, vajon milyen vékony lehet bennük a csont – például a sing- és orsócsont, ami lényegében ugyanolyan, akár az enyém vagy a rég kihalt mennydörgő sárkánygyíké! Van-e nagyobb csoda az életnél?

Egyébként pedig azon is el kellett töprengenem, hogy vajon miért épp a szárnyas hímeket szemeli ki. Nagyobb falat reményével kecsegtetik? Csupán a szárnyuk keltette látási ingernek engedelmeskedik? Esetleg azok szervezete nem tartalmazza a kellemetlenül csípős hangyasavat? Netán valami tágabb – mondjuk: ökológiai – összefüggése is lehet ennek a következetes válogatásnak? Például a haszon nélkül fogyasztó, fölösleges hímek kiselejtezése? Nem tudom. Legfeljebb feltételezéseim lehetnek.

S ha már a hangyák szóba kerültek: a rovarkutatók megfigyelései alapján régóta ismeretes, hogy a különféle, de egymáshoz igen hasonló társas rendszerekben – államokban? – élő izeltlábúak, például épp a hangyák, továbbá a méhek

s a forró égövi természetes életközösségei roppant ésszerűen, gazdaságosan, „olajozottan”, mondhatni tökéletesen működnek. Tökéletesebben, mint az emberi társadalmak. S aligha mellékes, hogy nemcsak a maguk szempontjából, de az ökoszisztéma egészét tekintve is. (Bizonyára ismeretes például az erdei vörös hangyáknak az erdők életében betöltött fontos szerepe.) Az anyát, a hímeket meg a dolgozókat egymástól élesen s egyértelműen megkülönböztető, végletes „szakosodás” s a gyakorlatilag tökéletes összehangolódás révén voltaképp az egész közösség egyetlen, noha számtalan testből álló élőlényként működik.

*

Hogy a Föld javait mekkora mértékben élük fel a rajta élők tömegei, korunk legfontosabb gazdasági kérdései közé tartozik (ha nem épp ez a legfontosabb). Letagadhatatlan tény, hogy az emberi kultúra lenyűgöző teljesítményei kötődnek a városokhoz, a városi civilizáció kialakulásához és felívelő fejlődéséhez. A jelenkor és a várható közeljövő megapoliszai azonban már messze túlléptek a város, mint olyan, évezredek óta kiérlelt, megszokott keretein és tartalmain. Ezeknek a gigantikus képződményeknek az energia- és nyersanyag-felhasználása (vagy inkább: pazarlása), hulladéktermelése és szennyezőanyag-kibocsátása – hogy egyebekről, például a társadalmi problémákról ne is szóljunk – már jó ideje nyomasztó gondokkal jár, s mára ezek a gondok gyakorlatilag szinte megoldhatatlannak látszanak. (Ám lehet, hogy nem csupán látszanak.)

El lehet gondolkodni rajta (hisz van mivel): kellő körültekintés híján szabadjára eresztett kívánságaink és akarataink árát vajon nem épp civilizációink rendszeres összeomlásaival fizetjük-e meg? S hogy ennek riasztó fenyegetése nem csupán jelenkorunk horizontját rajzolja telis-teli baljós jeleivel, arra hadd idézzek néhány mondatot Komoróczy Géza *Az ókori Kelet* című tanulmányából (In: *Ókor*, 2006. V. évfolyam 3–4. szám, 3. oldaltól):

„Mezopotámia Éden-kertje memento az emberiség számára. Itt bontakozott ki a dokumentált történelem első nagy ökológiai katasztrófája. A talaj elszikesedésének drámai bizonyítékai vannak kezünkben. (...) Kiszámítható, hogy állandó és nagyjából egyenletes öntözés mellett a szántóföldek sókoncentrációja évszázadonként (...) legalább 2 százalékkal növekszik. Alig 100-150 év kell ahhoz, hogy egy adott földterületen folyamatos öntözés, változatlan technológia mellett a további növénytermesztést már lehetetlenné tevő mennyiségű szikszó csapódik ki. Ha a folyamat megszakítás nélkül, egyenletesen tart, fél évezred alatt a szántóföldi öntözéses növénytermesztés használhatatlanul tönkreteszi maga alatt a talajt. (...) Az i. e. 5. évezred óta az emberi élet Dél-Mezopotámiában az öntözéses földművelésen alapult, az agyonöntözés ennek lehetőségét ott – egyelőre úgy látszik – örökre megszüntette.”

Mit fűzhetnénk vajon a fenti idézetben foglaltakhoz? Ezúttal talán csak annyit, hogy a 20. és 21. század ökológiai pusztításai a korszerű technikai eszközök jóvoltából összehasonlíthatatlanul nagyobb területen s gyorsabb ütemben mentek és mennek végbe az ókorihoz képest. Továbbá: az ókori Folyamköz gyér lakossága még megtehetette, hogy pár száz mérföldnyivel északabbra húzódjon, s ott termelje meg a léte fenntartásához szükséges gabonát. (Okkal feltételezhető, hogy e viszonylag gyorsan végbemenő vándorlás aligha ment végbe összeütközések

nélkül.) A ma emberei viszont már annyian vannak, hogy lassacskán nem lesz hová húzódnium. Legfeljebb az amúgy is minden mértéken túl felduzzadt városokba, ahol nem megtermelik, hanem elfogyasztják a lét javait. Már amennyi jut majd belőlük. (Ám hogy kinek mennyi és milyen arányban – az már egy másik kérdés.)

*

Október huszonharmadika. *Azóta* épp az ötvenhatodik. Higgadt belenyugvással veszem tudomásul: megértem, megértük ezt is. Azokban a napokban s hónapokban erre nem mutatkozott százszázalékos esély. Más dolog persze, hogy akkori életkoromból s életerőmből adódóan a tulajdon halálom lehetőségébe még nem igazán tudtam magam – hogy úgy mondjam – *beleélni*.

Tévénk – szerencsére? – már hónapok óta nem működik, így a rádió révén követjük nyomon (úgy-ahogy) az ünnepi eseményeket. A pártok s a különféle politikai alakulatok más-más helyen gyűjtik össze híveiket a maguk külön megemlékezéseire. Vezérszónokaik kivétel nélkül valamilyen ellenségkép (másik párt – avagy az összes többi párt – és annak első embere(i), valamely kisebbség, esetleg a teljes többség, továbbá EU, IMF stb.-stb.) felmutatásával iparkodnak lekesíteni az egybegyűlteket tömegét. (A *tömeg* itt nem mennyiségi, hanem minőségi, lényegbeli különbséget jelent az egyénhez képest: alkalmas húrokat pengetve – az érzelmek s indulatok várható interferenciája folytán – sok-sok embert általában könnyebb meggyőzni valamiről, mint kettőt-hármat.)

Jómagam többnyire húzódozom az ünnepi beszédektől. Úgy is, ha más szájából hallom, de kiváltképp akkor, ha nekem kell(ene) efféle mondanom. Az elmúlt héten (személyes érdekeltségre hivatkozó rábeszélésnek engedve) mégis rászántam magam, hogy egy kecskeméti lakónegyed közösségi házának udvarán az egykori események (még) élő tanújaként és résztvevőjeként emlékező szavakat mondjak ötvenhatról. A városrész egy-két tucatnyi, többségükben idős lakosán s iskolás gyerekeken kívül három történelmi egyház (r. kat., ref., ev.) lelkes képviselői vettek részt az ünnepségen. Ez utóbbiak – ki-ki a maga módján s rítusa szerint – megszentelték a ház bejárata közelében álló ötvenhatos emlékművet. Megjelent továbbá két díszegyenruhás öregúr, hajdani nemzetőrök, egyikük őrnagyi, másikuk tábornoki (!) rangban, telítűzdelve kitüntetésekkel (főleg az utóbbi). Ő ráadásul el is késett, ám nyomban közölte az esemény szervezőjével: szeretne – úgymond – néhány szót szólni.

A néhány szó mintegy hat A4-es oldalt tett ki, igaz, jó nagy betűkkel kinyomtatva. A nagyméretű betűk sem tudták elejét venni a dagályos közhelyekkel teli szöveg felolvasása közben az egyre gyakoribb akadozásnak, a bonyolultabb szavak nyelvgabalyító gonoszkodásainak. Önjelölt szónokunk a jelenből leginkább a nemzeti összefogást hiányolta. Két derűs mozzanat élénkítette még az ünnepséget: az emlékmű megszentelésekor a díszőrségben álló két leánykának is kijutott az odafreccsentett szenteltvízből, csak úgy kapkodták a fejüket. Továbbá: miután – személyes indítványomra – közösen elénekeltük a Szózatot (ugyanis nem volt kéznél az a CD, amiről lejátszhatták volna, s ez a sajnálatos körülmény – akárcsak rövid- (vagy távol-) látó embert az otthon felejtett szemüveg

– rajtam kívül szemlátomást az összes jelenlévőt tanácsstalanságba taszította), a szervező (külső figyelmeztetés hatására) észbe kapott: a felkért ünnepi szónok – azaz szerénységem – kimaradt a műsorból! Pótoltuk a hiányt. (Holott már-már kezdtem bizakodni, hogy megúszom.) Végül a résztvevők lassan szétszéledtek. Távozóban a két főtiszti rangú veterán nemzetőr közül a tábornok számonkérő hangon szegezte a kérdést a másiknak: „Te meg mit keresel itt?” Kettejük nem épp baráti-bajtársi szóváltásával ért véget a tiszta szándékot s a nemzeti összefogást megtestesítő 1956-os forradalom és szabadságharc 56. évfordulóján tartott ünnepi megemlékezés. Szinte mindegy, hogy hol történt. Ennek a hite, együttes akarata és egészséges valóságérzéke vesztett országnak jóformán bármelyik szegletében megeshetett volna. Így hát, noha nem titok, sem a helyszínek, sem a két *utószereplő*nek nem írom le ide a nevét. Maga a tünet az, ami lehorgaszítja az ember tekintetét.

*

Egy egyszerű bővített mondat, akár egy vers csírája is lehet(ne):

Már semmit nem tudok.

Mára: ennyi.

*

Sok nap múltán is elkedvetlenít a fenti dőlt betűs, rövidke mondat: mivelhogy nem a bölccsé válás útján elindult vándor belátása, hanem egy tétova, tébolygó ember tanácsstalansága csendül – vagy inkább: kondul – ki belőle. (Én már csak tudom: magam írtam le, mégpedig *belülről*.) Hisz arra előbb-utóbb ráeszmélhet bárki (ha van egy csöpp esze), hogy a megszerzett tudás és tapasztalat mennyire jelentéktelen a még meg nem szerzetthez – sőt: az időbeli és egyéb korlátok miatt már végképp megszerezhetetlenhez – képest. Önmagában ettől még nem vész oda, nem kellene, hogy odavesszen a szellem úgynevezett dinamikus egyensúlya. Ám abban a szikár és csupasz mondatban ott fenn nem a bölcsesség, hanem (bocsánat a párhuzamért, Ady úr!) a *Minden egész eltörött* állapota rejtőzik, a fosztóképzőkkel faltól falig benépesült (szinte mindegy, hogy külső vagy belső) világ. Még ha kínálkozik is, hogy verssé váljék a kezem alatt, egyelőre úgy hagyom, ahogy van. Talán fülön ragadhatnám vele az ismeretlen fenevadat; de féltő, hogy egy óvatlan pillanatban a kezembe vagy a torkomba harap. Féltreteszem hát a ceruzát. Várok. És figyelek: hátha kínálkozik valami szelídebb, puhább kapaszkodó.

*

Nem kell hosszan várakoznom.

A minap Borsi lányom rám bízta két kisleányát: legyenek velük s vigyázzak rájuk, amíg ő a dolgai után jár a városban. Boldi október végén múlt öt éves, Ábris március elején tölti be a harmadik esztendőjét. Számomra nem okoz gondot a feladat: az idő során, amíg az unokáim szülei világra jöttek s felcseperedtek – ez szűkön

számolva is három évtized –, úgy hiszem, kellő gyakorlatra tettem szert az effélében. Örvend a két kis legényke is, hogy ezúttal én vagyok velük, s mint mindig, keveslik az ottlétemet, az együttlétünket. Remekül eltöltjük az időt hármasban hol ilyen, hol olyan játékkal. Papírrepülőt hajtogatok nekik – ha netán elfeledkez-nék róla, Boldi figyelmeztet: „Ábriskának is!” –, majd Boldi (aki egyébként gépek helyett inkább vonzódik az állatokhoz) megemlíti, hogy szeretne egy sólymot. Félbehajtott papírlapból kiszabok hát ollóval egy kitárt szárnyú madárfigurát, sebtiben megrajzolom neki a két szemét meg a szárnya s a farka tollait, adom a kezébe, ő a két ujjá közé csippentve boldogan röpteti, s mivel a papír vékony és puha, a sólyom is ellenkezés nélkül, könnyedén lengeti a szárnyát. Két forduló közt Boldi megtorpan, s komolyra vált arccal megkér, hogy Ábriskának is csinál-jak egy sólymot. (Igen, így emlegeti mindig az öccse nevét, azzal a becéző-kicsi-nyító toldalékkal.) Teljesítem a megbízást, mindenki elégedett. Másnap kapok egy SMS-t a lányomtól: „Boldi kezéhez hozzánőtt a sólyom. Még semmihez nem ragaszkodott ennyire. Egyszerűen nem engedi el.” Válaszomban emlékeztetem rá, hogy a solymászatot – a matyó hímzéssel együtt – nemrég nyilvánították hungarikummá. Visszaírja: „Igen, tudom! Egyébként Ábriska sem szabadulhat a sólymától, B. hurcolja utána, ha kell, ha nem!” S az SMS-szöveg végén a fokozott vígság egyezményes jele: :-D

Bálint fiamék a második gyermeküket várják. Első fiacskájuk, Bence, már elmúlt 12 esztendő, s mire a kicsi – az ultrahang-előrejelzések szerint minden bizonnyal lány – megszületik, ő már jócskán benne lából a tizenharmadikban. Két gyereknel ez számottevő korkülönbség. Miért is hozom szóba? Karácsonykor összejött a család. Nem csekély feladat egybegyűlnie – egyelőre még csak – huszonkét embernek. Az idén – azaz, hogy mától fogva már tavaly – Péter fia-mék vállalták a befogadó szerepet, tele is lett a házuk egykettőre az alsó szint padlójától a tetőtérig. Már túl vagyunk az ebéden, az ajándékkeresgélésen, kezd pilledni a társaság (főleg a felnőttje). Orsika menyünk féloldalra dőlve pihen a kanapén, elég rendesen látszik már rajta: van, s főleg lesz mit cipelnie márciusig. Boldi ott álldogál előtte, mandulavágású szemét tágra kinyitva nézi. Amikor oda-lépek hozzájuk, ő felém fordul: „Papa, Orsi csakugyan szülni fog egy kisbabát?” – „Igen” – mondom neki. „Akkor Bencének is lesz kistestvére!” – állapítja meg, s mosoly fénylik fel az arcán, majd egy lélegzetnyi szünet után hozzáteszi: „Nekem is van kistestvérem!” – s ragyog nem csak az arca: ragyog az egész gyerek.

S álljon itt még egy kapaszkodó. Eszter lányoméék sokáig-sokáig várva várt kisfia, Áronka – kék szemű, szőke szőghajú, mindene kerek, roppant okos ember-ke, egy egész hónappal „öregebb” Ábrisnál – a soron következő étkezés előtt lassan, vonakodva készülődik, eltökélten húzza az időt ahelyett, hogy szaporán bemászna egyik kedvenc foglalatossága kiemelt színhelyére, az etetőszékbe. Többszöri eredménytelen biztatás után az apja végül a szokottnál emeltebb han-gon, erélyesen szól rá. Áronka erre már szót fogad, ám miután elhelyezkedik, s az előke is a nyakába kerül, megszólal cérnahangon: „Apa, szomorú lettem, egy kicsit megszeppentem.” – „Miért?” – „Mert így szóltál rám: Áron!!!”

No, szóval: mit akarnak, mit is képzelnek azok az ismeretlen fenevadak...?

Tűnődések fehérről-feketéről VII.

Az önműködő – úgy is mondhatnám: önjáró – emlékezet s a képzelet váratlan, kiszámíthatatlan (s meglehet: kifürkészhetetlen) mozzanatai és villanatai. Előfordul, hogy valamely tárgyat, képet vagy képzetet félig elsüllyedt uszadékfaként hömpölyget elő valahonnét s visz tovább a kanyaron túli ködbe és semmibe. Ám az is meg-megesik, hogy az az elfelejtettnek hitt valami hirtelen-váratlan bukkan elő a mélyből s jelenik meg egy pillanatra, mint játszadozva felszökkenő hal ezüstös hasa a folyóvíz fodros felszínén. Mondhattam volna tengert is, azzal azonban eddig, sajnos, igen kevés találkozásom esett (meddő sóvárgással, ám természetesen az irigység legcsekélyebb árnya nélkül gondolok Tolnai Ottó tengerélményeire: neki az Adria testesítette meg a kisebbségi zártságból s beszorítottságból való szabadulást, a szabadság azúrkék távlatait), a Tisza viszont itt kanyarog, hol áradva, hol meg apadva a közelben, nyugat kivételével bármelyik égtáj felé elindulva fél órán belül elérhetem, ha akarom. (Kanizsán egyébiránt neki is ott kanyargott, csak hogy ezt ő gyerekként akkor nyilván kevesellte. Öregként én már ennyivel is megelégszem.)

Ezúttal egy széles fenyődeszkából összerótt kerítést, más szóval palánkot úsztat elő múltam kanyarulatai mögül (nem a Tisza, az emlékezet), s olyan közelbe hozza, hogy nemcsak látom magam előtt, de szinte tapinthatom szűrkére avult, szálkás, napszitta felületét, s átleshetek a deszkák közötti keskeny réseken meg azon a kerek lyukon, ami nem más, mint egy korábban kipottyant csontkemény ágmaradvány hült helye. Annak a debreceni udvarnak a hátulsó végét zárta le s rekesztette el ez a kerítés, ahol gyermekkorom nagyobbik felét s – ha nem túlságosan fennkölt így fogalmaznom – ifjúságom kezdetét töltöttem. Másutt már leírtam részletesen, milyen is volt az az udvar, így most csupán azon kell eltöprengenem: vajon a deszkapalánkon túli kertbe átvezető ajtót – amelynek a palánkénál valamelyest keskenyebb deszkaszálait három, Z alakban elrendezett erős lécz fogta egybe – vajon mivel szoktuk bezárni? Kallantyúval? Vagy tolókával? Ám az ésszerűség – no meg a földerengő (majdnem azt írtam ide: *földrengető*) emlékezet – azt súgja, hogy mind a kettővel: az udvar felől tolóka volt („*rigli*”), a túloldalon meg egy kallantyú, amit az ajtó s a kerítésoszlop közti résen átdugott vékony pálcával, vagy akár ujjal átnyúlva ki lehetett emelni az oszlopba ütött vasgyűrűből, ha valaki túlhan beakasztotta.

Ezek az egykori tárgyak meg építmények – az említett deszkapalánk, a szomszéd háznak a mi udvarunk felőli vakolatlan, magas tűzfala, a zárt kapubejáró, ahol visszhangot vert a hangos beszéd, vagy a nagykapu hirtelen csapódása – a mulandóság és a maradandóság megjelenítői a szememben. A maradandóságáé azért, mivel számos esztendőn át mindennapi környezetem állandó s változatlan elemei voltak, s egy gyerek számára egyetlen év is igen hosszú: kevés híján az örökkévalóság. A mulandóságot pedig a sorsuk példázza: időközben a nyomuk is eltűnt azóta.

Hogyan s minek a kapcsán jutott mindez az eszembe? Valószínűleg az lappanghat a dolog hátterében, hogy amióta Tiszakécskén, annak is ókécskei

„alvég”-én lakunk – s ennek az idén már tizenhatodik éve –, itt is sok olyan vagy hasonló deszkakerítést láthatok (még), mint amilyen ott, Debrecenben, a Bem tér 7. számú porta Libakert felőli, nyugati végében volt – úgy 60–70 évvel korábban.

Végigfuttatván tekintetemet az előző bekezdésen, eszembe ötlik s elgondolkodom rajta: jelenlegi lakóhelyemen már hosszabb ideje élek, mint abban a Bem téri udvarban. Ám ha el kell döntenem, hogy a kettő közül melyik volt igazán meghatározó, nem kétséges a válasz. Mire a Tisza partjára – vagy legalábbis a közelébe – vetődtem, réges-rég túljutottam azon az állapoton, amikor az ember még sikerrel (át)alakítható.

*

Szemet szúr az a *rigli* az előző oldalon. Bizony, ha tetszik, ha nem, a mi jó ízekben is gazdag debreceni-hajdúsági tájnyelvünk már akkor teli volt tűzdelve idegen szavakkal s kifejezésekkel. Akadt köztük persze latin (mint például maga a *persze* szó is), többségük azonban a németből potyogott-szüremkedett át a századok során. (Még az a néhány francia is többnyire német közvetítéssel.) A konyhai tűzhely *spór* volt – vagy kissé úriasabban *sparhelt* –, a polc *stelácsi*, a mosdótál *lavór*, a mosogatótál *vájdling*, a ruhásszekrény *sifon*, a fiókos szekrény *komód*. És így tovább. Nagyjából egy időben tanultam meg, hogy a lépcső az *grádics*, s hogy a grádics az lépcső. Az ipari mesterségek műszavai szinte egytől egyig németül honosodtak meg s terjedtek el nálunk, kiszorítván az esetleg korábban használatos magyar megfelelőiket is. Nincs ezen mit csodálkozni: számos betelepült német ajkú iparos dolgozott hazánkban, így túl a Tiszán is, mesterlegényeink a századok során át elsősorban Németföldön gyarapították itthon megalapozott tudásukat, vagy pedig már az alapokat is ott szerezték meg. Kamaszkoromban mindezt ha nem is helyesltem, de tudomásul vettem. Akkor kaptam föl egyetlen alkalommal a fejemet elképedve, amidőn egy kovácműhely előtt szemlélődve – ott volt az a műhely valahol a Hadházi út legelején, jobboldalt – a patkoláshoz készülődő idős mester e szóval biztatta a lovat a lába fölemelésére: *Auf!* „Hogy lehet az – gondoltam –, hogy ez a ló német szóra hallgat? Magyarul tán meg sem értené?” Nehezen tértem csak napirendre a dolog felett, de szóvá tenni (akkor még s már) nem voltam eléggé bátor. Minthogy tanyán s faluhelyen a rokoni kapcsolatokból adódóan már pöttöm koromban is gyakran meg-megfordultam, idejekorán megrögződött bennem, hogy a létra arrafelé *lajtorja*, a reggeli az *früstük*, vagy kissé „magyarosabban”: *früstök*, s hogy a lóhajtó ember – akár parasztszekér bakján ül, akár a szódás kocsién, vagy *pláne fiákeren* – amikor hátramenetbe akar kapcsolni, azt kiáltja oda a lónak, hogy *curikk!* Utóbb aztán az öregek egy-két elejtett szavából rájöttem, hogy a *früstük* meg a *curikk* – jó néhány társával egyetemben – a KuK hadseregbeli szolgálat ideje alatt rögződött meg a kerek alföldi (no meg a felföldi, délvidéki, dunántúli) fejekben s hagyományozódott át a fiak, majd az unokák nyelvhasználatába is. Nem hajdúsági vagy debreceni sajátosság volt tehát a közbeszéd idegen – elsősorban német – szavakkal való teletűzdelése, hanem Európa szerencsésebb – s egyúttal hozzánk legközelebbi – nagyrégió-

jából kelet felé (*nach Osten*) terjedő polgárosodás nyelvi nyomvonalhálózata. S ne essünk abba a tévhitbe, hogy ez a terjeszkedés megállt a tartós német (vagy osztrák – de ez nyelvi szempontból mindegy) hódítások határmezsgyéinél. Az orosz legalább annyi – ha nem több – német (ezenfelül még francia, angol, holland stb.) szót és kifejezést vett át Nyugatról, mint a magyar, s az esetek többségében ezeket később – máig – sem helyettesítették orosz megfelelővel. (A német *Rucksack*ból például mi *hátizsák*ot alakítottunk – az oroszok viszont meghagyták *ryukzak*nak.)

Manapság az angol térhódításának lehetünk tanúi, valamint hasznélvezői, s egyben kárvallottjai. Angol kifejezések régente leginkább a sportban voltak használatosak. Igen rövid és roppant felületes „focimúltam” emlékeként őrzöm még – úgy írom, ahogy akkoriban mi ejtettük – a *centerhalf*, *korner*, *bekk*, *taccs*, *henc* szavakat. (A tájékozatlanabbak kedvéért: középfedezet, szöglet, hátvéd, partdobás, kezezés.) Lám, a labdarúgás eredeti angol műszavai közül mára alig maradt meg valami. Talán csak maga a *futball*. No meg persze a lényeg: a *gól*. (Ha pedig valaki nem be, hanem *kidobja a taccsot*, bármekkora lendülettel viszi is végbe, az bizony igencsak messzire esik mindenféle labdajátéktól...)

*

Mennyit is mondtam az imént? Hogy fél órán belül? Nos, a Tisza-part legközelebbi szakaszához mitőlünk tíz-tizenöt perc alatt ki lehet érni. Gyalogszerrel. Kerékpárral még ennél is hamarabb. Legutóbb igen lassan értem oda: előbb begyalogoltam a központba vásárolni meg a postára, s onnét jó nagy kerülővel jutottam el a nagyrévi átkelő meg a sétány közötti kanyar alsó szakaszához. Előző nap szépen havazott, fehér takaró borította a meder közepe felé lejtő part rézsúját. A hó felülete sűrűn tele vadkacsanyomokkal: száz meg száz tőkés réce ezer meg tízezer talplenyomata. Nézem a lefelé hömpölygő folyót: vígan úszkálnak tucatjával azon is. A part fiatal füzei, nyárfái fedezékében s a gyalogakácok sűrűje mögött úgyszintén ott tanyáznak népes csoportjaik, gácsérok s tojók vegyesen. Magasba emelik karcsú nyakukat, úgy figyelnek messziről. Ötven-hatvan lépésnyinél közelebb nem jutok hozzájuk: egy-két harsány, telt hangú hápogás kíséretében (ez a tojók hangja: a gácsérok csendes szavúak) sebesen szárnyra kapnak mindannyian, s néhány pillanat múlva már ott surrognak ék alakban kettőzött, fényes csikot húzva maguk mögött a csendesen fodrozódó víztükrök felületén. S ott meg is nyugodnak: szemlátomást biztosak benne, hogy a hivatlan kétlábú jövevény oda már nem követi őket. Azon a pár száz méternyi partszakaszon becslésem szerint sok százan lehettek. Jó volt nézni őket, még ha távolról is. Elgondolkodtam: ha úgy hozná a szükség, vajon meg tudnám-e ölni ezeket a szépséges, eleven madarakat? Rövid, ám beható s őszinte önvizsgálat után arra a józan belátásra jutottam, hogy ha jómagam vagy a gondjaimra bízottak valamelyike – esetleg többük vagy mindnyájuk – egyéb híján annyira rájuk volna utalva, akkor (ha nem is jókedvemből) minden bizonnyal elejtenék valahogy egyet-kettőt közülük. De csupán kedvtelésből, amolyan úri passzióból, márkás lőfegyverrel messziről ledurrogatni őket, s a havon vagy a száraz gyepen mutatós terítékbe rendezni élettelen tetemeiket – azt nem! Ó, nem. Soha.

Egy sirályt láttam még aznap a vízen billegni. Látásom tökéletlensége előbb elhitette velem, hogy csak egy nemtörődömségből vagy ostoba játékból behajított fehér palack libeg lassan a folyón, ám hamarosan föllebbent onnét s elrepült. Aztán, úgy napszállta felé, nyolc-tíz fős csapatokban kis kárókatona húztak el a folyó fölött a folyás irányában, egyazon magasságban a túlparti fák koronáival. Belőlük azonban nem sokat láthattam: a korai alkony fátylat eresztett közém s közéjük, s pillanatok alatt mind eltűntek, belevesztek a folyókanyarra rátelepedő sűrű ködbe.

Réges-régen, még kamaszkoromban izgatta, foglalkoztatta képzeletemet a vadászat. Persze, nem ez az úri fajta, amiben csak a kiváltságosoknak lehet része. Elgondoltam, hogy kinn élek valahol a vadonban, várostól s egyéb sűrűn lakott emberi településtől távol, s abból kell fenntartanom magam, amit egyedül a magam erejére, találékonyására és tapasztalataira utalva meg tudok szerezni a természet adományaiból. De csakis annyit, amennyi az életem fenntartásához feltétlenül szükséges, egy szikrányival se többet. Aztán elmúlt az ábrándozás, s nem lett belőle semmi. S még csak nem is ez volt a legnagyobb álmom, amit idő teltével a hátam mögé vetettem.

Ami a jelent illeti, manapság a vadakat s madarakat leginkább nézni szeretem. Öröm és hála tölt el időnként, hogy – egyelőre – még van mit. És – ki tudja, meddig – még van mivel.

*

E napokban-hetekben érjük meg a doni áttörés hetvenedik (!) évfordulóját. Azon esztendő őszén lettem iskolás, de olvasni már régóta tudtam, s ha nem is felnőtt tudattal éltem meg a történeteket – ami, gondolom, aligha lett volna elvárható egy hat-hét esztendőes gyerektől –, ám azért sok mindent megőrzött az emlékezetem az ország és népe állapotának abból az időszakából. Ehhez aztán később az apámtól s a vele egy időben szolgált katonaviselt felnőttektől hallottak is hozzárakódtak.

A Don-kanyarban meg a környékén végbement és kiteljesedett nemzeti tragédiáról inkább az időközben hazaszállingózó szóbeli hírek, mintsem az agyonkozmetikázott és fazonra igazított hivatalos tudósítások révén lehetett hiteles részleteket megtudni. Jöttek, jövägettek ugyan a hadműveleti területekről többkevesebb rendszerességgel a mindenkor türelmetlenül várt tábori levelezőlapok is, az otthoniakkal folytatott levelezést azonban a katonai hatóságok szigorúan ellenőrizték, így a honvédek valóságos testi-lelki állapotáról, s kiváltképp a hadi helyzet állásáról szóló információk e lapokon nem jutottak, mert nem juthattak el hazáig. Az informatikai „permanens forradalom” s a világháló korszakába beleszületetteknek nehéz ma elképzelniük, hogy alig három nemzedékkel korábban csupán a rádióból, a hetente váltogatott filmhíradóból, no meg, persze, a nyomtatott sajtóból állt a tömegtájékoztatás. (Itt jegyzem meg: a hír- és ismeretterjesztés terén a napi- és hetilapokon kívül abban az időben az évente megjelenő kalendáriumok is fontosabb szerepet játszottak, mint manapság. A doni események kapcsán máig vitatott szerepű Jány Gusztáv nevével s arcképével én például – ha jól emlékszem – az 1943-as kalendárium lapjain találkoztam

először: a haditudósító fotóriporter épp borotválkozás közben kapta le a tábornokot. Később aztán, miután hazatért a frontról, apám is mondott róla egy-két – nem épp hízelgő – szót.)

A kerek évforduló alkalmából országszerte megemlékezések zajlottak s zajlanak. (Egy-két „mellészó”-tól eltérően mellőzném az „ünnepi” jelzőt: képzeteim szerint az ünnep nem a gyászhoz, hanem az örömhöz társul.) A szóban forgó korszakkal foglalkozó történészeinket is megszólaltatták itt-ott, egyebek közt a rádióban. Kutatásaik nyomán árnyaltabb, pontosabb s részletesebb kép tárulhat azon érdeklődők szeme elé, akik elolvassák a tudósok munkáit, meghallgatják előadásait. Még egy rövidke riportbeszélgetés során is nyilvánosan fény derülhet korábban nem ismert – vagy többé-kevésbé tévesen ismert – körülményekre (például a doni katlanba vezényelt hadsereg létszámára, a hadi felszerelés, valamint a légénységi ellátmány mennyiségére és minőségére, nem utolsósorban pedig a veszteség valódi, pontos számadataira és így tovább). Azonban semmilyen újonnan napvilágra került, vagy ezután felbukkanó részlet nem változtathatja meg a doni katasztrófa lényegét. A tragédia nem válik ellenkező előjelűvé. Százezer hősi – vagy nem hősi – halott, hatvanezer, esetleg „csupán” harmincezer: egyaránt iszonyú veszteség, s mint ilyen, roppant erős indok a nemzeti gyászra. Többet mondok: egy olyan háború során, ami egy kényszerszövetség kereteiben egy idegen és embertelen hatalom élettérnyerő törekvéseit szolgálta, nem harminc-negyvenezer, de harminc, húsz, vagy akár tíz ember harctéri eleste is értelmetlen, kárba veszett és hiábavaló áldozat. Azon persze szívből elboronghat, sőt, ha kedve tartja, el is büszkélkedhet a honfiúi (és honleányi) kebel (főleg amióta senki és semmi nem tiltja az ilyesmit), hogy milyen hősiek helytállást tanúsítottak honvédjeink (akiket a fentebb említett tábornok egyébként, mint tudjuk, *en bloc* legyávázott a vereség miatt) – úgy mond – „a haza védelmében”. Csakhogy ideje volna már végre ráébrednünk: a haza védelemre szoruló határai *akkor* a Kárpátok gerincén húzódtak, nem a Donnál, a Dnyeszternél, Voronyezs alatt vagy a brjanszki erdővidék útvesztőiben. Honvédó háborút *akkor* azon a tájon nem mi folytattunk, hanem az oroszok. Ha hetven s valahány évvel ezelőtt az ország vezetői is komolyan s következetesen belegondoltak volna a szövetséges nagyhatalmak – voltaképp: a fél világ – elleni hadüzenet várható következményeibe, akkor talán a II. világháború utáni határaink sem zsugorodtak volna vissza a trianoni szintre. (Vesztes voltunk számos egyéb velejáróját nem is említve.) A doni tragédia összes többi összetevője ehhez az alapvetőhöz képest valójában csak részletkérdés; ezek sorában vitéz Jány Gusztáv személyiségének és szerepének megítélése is. Bizonyára bátor jellemű férfiú lehetett. Erről tanúskodik Nyugatról való önkéntes visszatérése is (holott tudta: bíróság elé kell állnia, s az ügy kimenetele sem lehetett számára kétséges). Ezt figyelembe véve is elháríthatatlan felelősség terhelte azonban a vezénylete alá rendelt, s egyben gondjaira bízott katonák tízezreinek sorsáért. Döntenie kellett, s ő a magyar lelkek megmentése helyett a német parancs végrehajtását választotta. Annak az aprólékos részletein is lehet, sőt érdemes szakmai diskurzust folytatni, hogy a 2. magyar hadsereg fegyverzete s a katonák felszerelése, ruházata vajon korszerű volt-e vagy sem.

A magyar katonák – s egyben az ország – tragédiája végső soron nem ezeken az apróbb-nagyobb részleteken múltott. Sorsuk – sorsunk – megpecsételődött már abban a szerencsétlen pillanatban, amidőn Magyarország kormánya Szovjet-Oroszországnak s a szövetséges hatalmaknak hadat üzent. Akkor telt keserű poharunkat – ha tetszik, ha nem – szorgosan s folyamatosan ürítgetjük azóta is. (Pedig mikor véget ért már az a háború, s hova lett Szovjet-Oroszország!)

*

97

Erről jut eszembe: ez év őszén harminc éve lesz, hogy három hetet Mongóliában tölthettem. Elvittek egyebek közt az Ulán-Bátorhoz közeli (mindössze kb. 60 km) ótörök emlékhelyre is. Az ótörök betűkkel – s részint kínai írással: hogy a szomszéd is megértse! – takarosan telerótt, kis híján 1300 éve helyben álló emlékoszlopokon újdonszerű lövésnyomok, helyenként az ősi rovásjelek is megsérültek. A kár gyakorlatilag helyrehozhatatlan. Megtudtam mongol kíséremtől – s ezt (az akkor még szovjet) Kazahisztán jeles költője, Olzsasz Szülejmenov is megerősítette –, hogy a közelben terpeszkedő szovjet haditámaszpont katonáinak valamelyike lehetett a tettes. Nem, nem háborús cselekmények során: tartós békeidőben.

Jól tudom, hogy a legyilkoltakhoz, megerőszakoltakhoz, hazájuk földjéről elhurcoltakhoz s elűzöttekhez képest mindez említésre is alig méltó csekélység. Mégis egy nagy-nagy képtelenség ötlött eszembe a vázákra, szobrokra, emlékoszlopokra lövöldözőkről: az ilyeneket én még a háborúból is kitiltanám.